

Roman Sass

Reorientacja zawodowa rolników powiatu mogileńskiego - szansa czy konieczność

Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy 3, 245-260

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ROMAN SASS

REORIENTACJA ZAWODOWA ROLNIKÓW POWIATU MOGILEŃSKIEGO – SZANSA CZY KONIECZNOŚĆ

Streszczenie: Większość gospodarstw w Polsce ma organiczne możliwości rozwoju, dotyczy to szczególnie gospodarstw o wielkości ekonomicznej poniżej 8 ESU. Przeprowadzone badania miały na celu rozpoznanie problemu gotowości rolników i domowników powiatu mogileńskiego do reorientacji zawodowej wobec wzrastającej konieczności poszukiwania dodatkowych lub głównych źródeł dochodów poza rolnictwem spowodowanej głównie pogarszającą się sytuacją dochodową większości gospodarstw rolnych. Problem ten był przedmiotem badań w powiecie mogileńskim w województwie kujawsko-pomorskim, który należy do typowych powiatów rolniczych. Badania miały charakter sondażu diagnostycznego, podstawowym narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety. Badaniami objęto 312 gospodarstw wylosowanych spośród gospodarstw indywidualnych o powierzchni powyżej 1 ha UR. Cechą badanej populacji jest stosunkowo wysoki poziom optymizmu wobec przyszłości swych gospodarstw, co skutkuje brakiem woli podejmowania działań na rzecz zarówno poszukiwania pracy, jak i zmiany zawodu. Optymiści to przede wszystkim osoby z zawodowym wykształceniem rolniczym. Pomimo tego 1/3 badanych, która ocenia przyszłość gospodarstwa dobrze jest zainteresowana poszukiwaniem dodatkowej pracy.

Słowa kluczowe: wizja gospodarstwa, reorientacja zawodowa rolników, świadomość i motywacje podjęcia pracy, gotowość do poszukiwania pracy, problemy w staraniu się o pracę

1. WSTĘP

W Polsce od początku lat 90 ubiegłego stulecia rolnicy podejmują działania dostosowawcze wywołane przywróceniem gospodarki rynkowej i integracją europejską¹. Coraz wyraźniej wyodrębnia się grupa gospodarstw towaro-

---

¹ Por. S. Mańko, R. Sass, T. Sobczyński, *Dochody z tytułu zarządzania i ryzyka wybranych typów rolniczych gospodarstw w zależności od skali produkcji*, „Zeszyty Naukowe BTN”, Prace Komisji Nauk Rolniczych i Biologicznych. XLIV, 2005/Seria B Nr 58, s. 326–336.

wych². Rolnicy z tych gospodarstw wykorzystując programy wsparcia, np. program kredytów inwestycyjnych z dopłatą do oprocentowania, program SAPARD, Fundusze Strukturalne UE starają się inwestować, powiększają obszar, unowocześniają technologię i zwiększają skalę produkcji, aby podnosić jakość i konkurencyjność produkcji prowadzonej z poszanowaniem środowiska. Postępuje też specjalizacja produkcji. Ta grupa rolników poprzez działania dostosowawcze dąży do osiągnięcia trwałej poprawy sytuacji ekonomicznej oraz uzyskania i utrzymania zdolności do rozwoju i oczekuje, że gospodarstwo rolnicze będzie głównym źródłem dochodów rodziny³.

Gospodarstwo przestaje być miejscem egzystencji rodziny rolniczej, a staje się przedsięwzięciem gospodarczym, które ma zapewnić odpowiednie dochody⁴. Widać jednak wyraźnie, że grupa gospodarstw rozwojowych jest w mniejszości, jest to około 8–10% ogółu gospodarstw w Polsce. Z kolei druga grupa gospodarstw to gospodarstwa nierozwojowe – socjalne, których jest zdecydowana większość. Z badań prowadzonych przez Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej wynika, że dopiero gospodarstwa o wielkości ekonomicznej powyżej 16 ESU wyróżniała ponadparytetowa opłata pracy własnej i rozszerzona

Tabela 1. Liczba gospodarstw rolnych powyżej 1 ha UR według klas wielkości ekonomicznej

Województwo, powiat, gmina	Liczba gospodarstw	Klasa wielkości ekonomicznej w ESU			Udział gospodarstw pow. 8 ESU (%)	
		średnia ESU	0 – < 8	8 – < 16		> 16
Kujawsko-Pomorskie	79222	6,86	53992	15595	9635	31,84
Powiat Mogilno	2689	7,07	1525	684	480	43,29
Gmina Dąbrowa	395	7,83	173	123	99	56,20
Gmina Jeziora Wielkie	495	6,84	293	121	81	40,81
Gmina Mogilno	1128	7,25	641	281	206	43,17
Gmina Strzelno	671	6,47	418	159	94	37,70

Źródło: obliczenia własne na podstawie wyników PSR z 2002 roku. GUS w okresach pomiędzy PSR nie ustala liczby gospodarstw dla gmin i powiatów.

² Por. B. Karwat–Woźniak, *Możliwości rozwojowe chłopskiego rolnictwa na przykładzie gospodarstw wysokotowarowych.*, [w:] A. Sikorska (red.), *Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu do Unii Europejskiej*, IERiGŻ PIB, Warszawa 2005, s. 13–16.

³ Por. W. Józwiak, *Dochody różnych grup polskich gospodarstw na tle dochodów gospodarstw „starej” Unii*, [w:] *Sytuacja ekonomiczna i aktywność gospodarstw różnych grup polskich gospodarstw rodzinnych*, Wstępne wyniki badań, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2005/7, s. 10–23.

⁴ Por. S. Mańko, R. Sass, T. Sobczyński, *Dochody z zarządzania i ryzyka w zależności od wielkości ekonomicznej gospodarstw i kierunku produkcji*, „Folia Universitatis Agriculturae Stetinensis, Oeconomica”, 2007/254 (47), s. 169–176.

reprodukcja majątku trwałego. Natomiast gospodarstwa o wielkości 8–16 ESU cechuje prosta reprodukcja majątku trwałego⁵.

Wobec niezdolności większości gospodarstw w Polsce do rozwoju powstaje olbrzymi problem społeczny co z ludźmi egzystującymi w tych gospodarstwach, jak umożliwić im osiągnięcie dochodu gwarantującego utrzymanie rodziny. Jaka jest zatem gotowość rolników i domowników do poszukiwania pracy poza gospodarstwem, a także wiążąca się z tym konieczność nabywania nowych umiejętności tak, aby sprostać wymaganiom stawianym przez pracodawców. Problem ten był przedmiotem badań w powiecie mogileńskim w województwie kujawsko-pomorskim, który należy do typowych powiatów rolniczych. W powiecie tym większość gospodarstw około 60% to gospodarstwa nierozwojowe do 8 ESU (tab. 1). Przeprowadzone badania miały na celu rozpoznanie problemu gotowości rolników i domowników powiatu mogileńskiego do reorientacji zawodowej wobec wzrastającej konieczności poszukiwania dodatkowych lub głównych źródeł dochodów poza rolnictwem spowodowanej głównie pogarszającą się sytuacją dochodową większości gospodarstw rolnych.

2. MATERIAŁ I METODA

Badania miały charakter sondażu diagnostycznego, zaś podstawowym narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety⁶. W pierwszym etapie badań utworzono listę gospodarstw powiatu mogileńskiego, podstawą do sporządzenia listy powiatowej był wykaz gospodarstw rolnych z poszczególnych gmin powiatu. Dobór próby do badania miał charakter losowy. We wstępnym etapie badań założono, że aby zgromadzić bogaty materiał empiryczny, to przy dużym zróżnicowaniu gospodarstw w powiecie mogileńskim należy objąć badaniem około 10% gospodarstw. Ponieważ zachodziła obawa, że część rolników odmówi udzielenia wywiadu, to wylosowana próba gospodarstw powinna być większa. Założono zatem, że wylosowanych zostanie 15% gospodarstw spośród gospodarstw indywidualnych o powierzchni powyżej 1 ha UR. Losowanie polegało na doborze n-tego gospodarstwa z listy powiatowej tak, aby uzyskać założoną liczbę gospodarstw do badań na poziomie 400. Założono również, że w co drugim gospodarstwie wywiad przeprowadzony zostanie z domownikiem (rozumianym tu jako syn/ córka rolnika). Wylosowanie 400 gospodarstw okazało się bardzo trafne, ponieważ część rolników, tak jak zakładano, odmówiła udziału w badaniu, motywując to najczęściej brakiem czasu, ale i obawą o cel wykorzystania wyników. W sumie badaniami objęto 312 osób 223 rolników i 89 domowników

⁵ Por. W. Józwiak, *Konkurencyjność polskich gospodarstw*, „Nowe Życie Gospodarcze”, 2008/23–24, s. 5–7.

⁶ Por. Gruszczyński L. A., *Elementy metod i technik badań socjologicznych*, Śląskie Wydawnictwo Naukowe, Tychy 2002, s. 25–36; L. A. Gruszczyński, *Kwestionariusze w socjologii*, Wydawnictwo Uniwersytet Śląski, Katowice 2003, s. 47–56.

Istnieje natomiast wyraźna zależność pomiędzy powierzchnią gospodarstwa rolnego a optymizmem wobec jego przyszłości. Im większe jest gospodarstwo rolne, tym niższy jest poziom pesymizmu wśród jego właścicieli i domowników (tab. 3).

Tabela 3. Przyszłość gospodarstwa w zależności od wielkości gospodarstwa (w %)

Opinia respondentów	Wielkość gospodarstwa w ha				
	do 5 ha	5–15	15–30	30–50	pow. 50
Będzie się rozwijać	5,68	19,71	42,31	49,89	76,19
Sytuacja nie ulegnie zmianie	61,96	50,36	36,92	38,50	14,29
Sytuacja będzie się pogarszać	14,71	14,23	9,23	3,92	4,76
Nie wiem	17,65	15,71	11,54	7,69	4,76

Źródło: jak w tab.2

Brak jest natomiast zależności pomiędzy wiekiem badanych a wizją przyszłości gospodarstwa. Najmłodszy badani relatywnie prezentują postawy najbardziej pesymistyczne – jednak różnice w tym względzie w porównaniu z innymi kategoriami wiekowymi nie są wielkie. Największymi optymistami są osoby w wieku 26–40 lat.

Istnieje z kolei bardzo silny związek pomiędzy prezentowanym optymizmem w stosunku do przyszłości własnego gospodarstwa rolnego a wolą reorientacji zawodowej. Im wyższy poziom optymizmu – tym mniejsza wola zmiany zawodu. Innymi słowy badani prezentują postawę, którą można zilustrować słowami – *„Teraz jest dobrze, moje gospodarstwo będzie się rozwijać, nie potrzebuję martwić się o zmianę zawodu, nawet, jeśli nie gwarantuje on w przyszłości szansy na rynku pracy”*.

Tabela 4. Gotowość podjęcia reorientacji w zależności od wizji gospodarstwa (w %)

Gotowość podjęcia reorientacji	Wizja gospodarstwa rolnego		
	optymistyczna	pesymistyczna	średnia
Zdecydowanie tak	7,03	14,11	9,21
Raczej tak	9,10	14,23	9,31
Raczej nie	25,06	32,50	27,02
Zdecydowanie nie	58,81	39,16	54,38

Źródło: jak w tab.2

W efekcie niczym dziwnym nie jest fakt, że 50% badanych nie rozważa możliwości zaprzestania prowadzenia produkcji rolnej. Natomiast 40% spośród badanych taką możliwość bierze bardzo poważnie pod uwagę, zaś kolejna grupa aż 72% jest zdecydowana zaprzestać prowadzenia produkcji w razie pogorszenia się sytuacji w rolnictwie. A 22% badanych poważnie zastanawiających się nad

w wieku 18–55 lat, nie badano osób starszych, jako potencjalnie zupełnie nie zainteresowanych reorientacją zawodową

Wywiady z wylosowanymi rolnikami prowadzili doradcy Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Minikowie, uprzednio przeszkoleni przez pracowników Instytut Socjologii UMK w Toruniu. Po przeprowadzeniu badania zasadniczego, wykonano badanie sprawdzające u 16 respondentów (5 %). Badanie sprawdzające potwierdziło poprawność przeprowadzenia badania zasadniczego. Zakres przeprowadzonych badań obejmował:

- Wizja gospodarstwa a gotowość podjęcia reorientacji,
- Badani a rynek pracy – przygotowanie zawodowe i doświadczenia,
- Świadomość i motywacje podjęcia pracy poza gospodarstwem rolnym,
- Poszukiwanie i podjęcie pracy – oczekiwania i spodziewane problemy,
- Gotowość do podjęcia reorientacji zawodowej oraz poszukiwania pracy.

3. WYNIKI BADAŃ

3.1. WIZJA GOSPODARSTWA A GOTOWOŚĆ PODJĘCIA REORIENTACJI

W pierwszym etapie badań analizie poddano ewentualne dążenia respondentów zarówno do poszukiwania pracy poza gospodarstwem rolnym, jak i poszukiwania szansy na zmianę zawodu. Interesowała nas wizja gospodarstwa rolnego w opinii badanych, jak i dopuszczanie przez nich możliwości całkowitego zaniechania produkcji rolnej w przypadku jej niedochodowości. Zapytani o to, jak będzie wyglądała przyszłość ich gospodarstwa rolnego za dwa lata, badani prezentowali wysoki poziom optymizmu. Aż 32% z nich uznało, że ich gospodarstwo będzie się rozwijać, zaś kolejna grupa 44% uważa, że nie dojdzie do pogorszenia sytuacji, a zachowane zostanie status quo. De facto więc druga grupa prezentuje również postawę optymistyczną. Zaledwie 11% badanych rolników i domowników przewiduje pogorszenie sytuacji we własnym gospodarstwie. W podziale na rolników i domowników widać nieco wyższy poziom pesymizmu wśród domowników, z których około 14% uważa, że sytuacja w gospodarstwie, w którym żyją pogorszy się, z kolei wśród rolników pogląd taki wyraża zaledwie 10% badanych. Różnica ta jednak jest zbyt mała, aby na tej podstawie przesądzać o istnieniu zdecydowanie odmiennych poglądów co do wizji rozwoju własnego gospodarstwa (tab. 2).

Tabela 2. Przyszłość gospodarstwa za dwa lata (w %)

Opinia respondentów	Domownicy	Rolnicy	Średnio
Będzie się rozwijać	35,29	30,51	32,11
Sytuacja nie ulegnie zmianie	39,50	45,34	43,38
Sytuacja będzie się pogarszać	14,29	9,75	11,27
Nie wiem	10,92	14,41	13,24

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

zaniechaniem prowadzenia produkcji rolnej, są to osoby, które widzą przyszłość swojego gospodarstwa dość dobrze (tab. 5). Generalnie jednak istnieje tu dość silna zależność pomiędzy wolą zaniechania produkcji w gospodarstwie a pesymizmem co do jego przyszłości.

Tabela 5. Zaprzestanie produkcji rolnej w zależności od wizji gospodarstwa (w %)

Przyszłość gospodarstwa za dwa lata	Czy rozważa pan/i zaprzestania produkcji rolnej?			
	Zdecydowanie tak	Rozważam	Nie rozważam	Nie wie
Będzie się rozwijać	11,00	10,50	39,40	12,82
Sytuacja nie ulegnie zmianie	4,50	44,50	45,45	35,90
Sytuacja będzie się pogarszać	72,00	40,00	4,90	25,64
Nie wiem	12,50	5,00	10,25	25,64

Źródło: jak w tab. 2.

Pojawienie się myśli o zaprzestaniu w przyszłości prowadzenia produkcji rolnej nie wchodzi w grę w przypadku właścicieli gospodarstw o powierzchni 15–30 ha i 30–50 ha. W tych gospodarstwach poziom optymizmu jest najwyższy. W przedziale powyżej 50 ha wątpliwości jest już więcej. Być może wśród tych rolników decyzja o odejściu z rolnictwa i zajęciu się innym biznesem byłaby łatwiejsza – być może więzi emocjonalne z gospodarstwem tam są słabsze (tab. 6).

Tabela 6. Zaprzestanie produkcji rolnej w zależności od wielkości gospodarstwa (w %)

Czy rozważa pan/i zaprzestania produkcji rolnej	Wielkość gospodarstwa w ha				
	do 5ha	5–15	15–30	30–50	pow. 50
Zdecydowanie tak	7,41	3,40	0,77	0,00	0,00
Rozważa czasem	12,12	8,16	3,08	0,00	23,81
Nie rozważam	56,23	76,87	86,15	96,15	76,19
Nie wie	24,24	11,56	10,00	3,85	0,00

Źródło: jak w tab. 2.

W przeprowadzonych badaniach zajęto się również oceną postrzegania współczesnych trendów wiejskich i ogólnospołecznych w perspektywie sytuowania się wśród nich samych respondentów. W ten sposób chciano zbadać zależność prezentowanych wizji wobec wysokiego poziomu optymizmu prezentowanego przez respondentów. Okazało się, że respondenci bardzo dobrze potrafią rozpoznać rzeczywisty charakter współczesnych trendów kształtujących wieś polską oraz życie w mieście. Badani dostrzegają problem zanikania małych gospodarstw rolnych, napływu ludności miejskiej na wieś, a także uciekania szczególnie mło-

dych ludzi ze wsi. W tej perspektywie życie na wsi w świadomości badanych jawi się jako gorsze, niż w mieście, gdzie jest mniej miejsc pracy poza rolnictwem, a korzyści w głównej mierze dotyczą ludności miejskiej, a nie wiejskiej – w szczególności zaś rolników. W świetle tych wypowiedzi trudno doszukać się zależności pomiędzy zaprezentowaną przez respondentów optymistyczną wizją przyszłości własnego gospodarstwa⁷.

3.2. BADANIA A RYNEK PRACY – PRZYGOTOWANIE ZAWODOWE I DOŚWIADCZENIA

Analizie poddano możliwości procesów reorientacyjnych wśród rolników i domowników powiatu mogileńskiego, ze szczególnym uwzględnieniem następujących zależności:

- struktura i jakość przygotowania zawodowego badanych, w kontekście wymagań względem rynku pracy. W szczególności interesowała nas kwestia wykształcenia wśród badanych,
- dotychczasowe doświadczenia związane z obecnością na rynku pracy.

Wśród osób badanych widać bardzo wyraźną dominację zawodów typowo rolniczych – takie wykształcenie posiada aż 58% respondentów (rolnik, technik rolnik oraz mechanizator rolnictwa). Pozostałe zawody, poza nielicznymi wyjątkami, związane są z pracą fizyczną oraz niewysokim poziomem kwalifikacji – 29% (zawody budowlane, kierowca, mechanik). Problemem badawczym, który zasługuje na uwagę to na ile określony rodzaj wykształcenia przesądza o gotowości badanych do reorientacji zawodowej. Okazało się, że relacja taka istnieje i ma zdecydowanie ważny poznawczo charakter. Wśród osób z wykształceniem pozarolniczym aż 52% wyraża wolę reorientacji, podczas gdy w grupie osób z najniższym wykształceniem rolniczym jest to tylko 21% (przy średniej dla całej populacji około 40%). Tylko 12% osób z wykształceniem pozarolniczym zdecydowanie odrzuca możliwość zmiany zawodu (tab. 7). Badano również doświadczenia respondentów na rynku pracy. Pod tym względem badana populacja okazała się dość zbliżona do średniej krajowej, gdzie kontakt z rynkiem pracy posiadało lub posiada około 52% populacji żyjącej w gospodarstwach rolnych. W tych badaniach wskaźnik ten wyniósł 53%, z kolei 47% badanych nigdy nie pracowało poza własnym gospodarstwem rolnym (oficjalnie). Odpowiednio 54% domowników i 47% rolników miało kontakt z rynkiem pracy – różnice te są niewielkie (tab.8). Interesowało nas jednak, jak wyglądać będą różnice w dotychczasowym dostępie do rynku pracy pomiędzy kobietami a mężczyznami. Analiza taka okazała się bardzo interesująca, o ile pomiędzy domownikami a rolnikami różnice te były niewielkie, o tyle wyraźnie rysuje się różnica na niekorzyść kobiet jeśli chodzi o dotychczasowe doświadczenia na rynku pracy.

⁷ Por. *Pierwszy krok do reorientacji zawodowej rolników powiatu mogileńskiego*, Materiały konferencyjne, Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie, s. 10–11.

Tabela 7. Wykształcenie a gotowość podjęcia reorientacji (w %)

Gotowość podjęcia reorientacji	Rodzaj wykształcenia zawodowego			Średnia
	Rolnicze zawodowe i niższe	Rolnicze średnie i wyższe	Nierolnicze	
Zdecydowanie tak	9,14	17,11	25,47	18,03
Raczej tak	12,04	19,12	26,88	22,07
Raczej nie	44,69	41,03	35,32	40,06
Zdecydowanie nie	34,13	22,74	12,33	19,84

Źródło: jak w tab. 2.

Tabela 8. Praca poza gospodarstwem rolnym (w%)

Czy pracował pan/i poza gospodarstwem rolnym?	Domownicy	Rolnicy	Kobiety	Mężczyźni
Tak i wciąż pracuję	23,08	15,91	17,23	22,96
Tak, ale obecnie nie pracuję	30,77	36,93	33,67	36,61
Nigdy nie pracowałem	46,15	47,16	50,65	42,51

Źródło: jak w tab. 2.

Tabela 9. Praca poza gospodarstwem rolnym a wielkość gospodarstwa (w %)

Czy pracował pan/i poza gospodarstwem rolnym	Wielkość gospodarstwa w ha				
	do 5ha	5– 15	15–30	30–50	pow. 50
Tak i wciąż pracuję	36,84	20,95	10,94	12,00	8,33
Tak, ale obecnie nie pracuję	42,11	37,14	29,69	40,00	25,00
Nigdy nie pracowałem	21,05	41,90	59,38	48,00	66,67

Źródło: jak w tab. 2.

Procesy emancypacyjne w perspektywie dotychczasowych doświadczeń w kontakcie z rynkiem pracy są tu nieco opóźnione. Dane te jednak nie odbiegają od innych wyników badań z regionu⁸. Nigdy nie pracowali poza gospodarstwem rolnym przede wszystkim rolnicy i domownicy z dużych i średnich gospodarstw rolnych. W grupie gospodarstw powyżej 15 ha odsetek tych osób gwałtownie rośnie, by osiągnąć w gospodarstwach powyżej 50 ha poziom ponad 66% (tab. 9). Warty podkreślenia jest fakt, że w grupie gospodarstw 5–15 ha, 42% badanych nigdy nie pracowało

⁸ Por. *Pierwszy krok do reorientacji zawodowej rolników gmin wiejskich powiatu aleksandrowskiego i członków ich rodzin*. Materiały konferencyjne. Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie 2009, s. 5–37.

Pierwszy krok do reorientacji zawodowej rolników i członków ich rodzin z obszaru działania LGD „Ziemia Gotyku”. Materiały konferencyjne. Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie 2009, s. 6–39.

3.3. ŚWIADOMOŚĆ I MOTYWACJE PODJĘCIA PRACY POZA GOSPODARSTWEM ROLNYM

Ważną częścią badań było ustalenie poziomu odczuwanych potrzeb związanych z koniecznością lub wolą podjęcia pracy poza gospodarstwem rolnym przez rolnika samego lub członków jego rodziny. Analizie poddano również kwestię motywacji, która hipotetycznie towarzyszy lub będzie towarzyszyć tym, którzy będą starali się zdobyć pracę. Interesowało nas na ile starania te będą efektem woli badanych („chcę zdobyć pracę”), a na ile będą skutkiem przymusu wewnętrznego („muszę znaleźć pracę”) oraz przymusu zewnętrznego („chcę, żebym znalazł pracę”).

Z przeprowadzonych badań wynika, że prawie 1/3 badanych uważa, że w ciągu najbliższego roku jedna lub więcej osób w ich rodzinie będzie musiała szukać pracy poza gospodarstwem rolnym. Nie widzi takiej potrzeby – 41 %, a spora grupa badanych – 30% nie wie, czy taka potrzeba zajdzie. Generalnie jednak trzeba przyznać, że odsetek osób deklaruujących potrzebę podjęcia pracy poza rolnictwem jest wysoki, powstaje zatem pytanie jak to się ma do prezentowanego przez badanych optymizmu w stosunku do przyszłości ich gospodarstw.

Bardzo ciekawie wygląda konfrontacja danych dotyczących konieczności poszukiwania pracy poza rolnictwem przez osoby z rodzin badanych oraz ich wizje przyszłości gospodarstwa rolnego. Okazało się bowiem, że pracy szukać się będzie w rodzinach, gdzie przyszłość gospodarstwa widziana jest w ciemnych barwach, zależność taką należy uznać za oczywistą. Jednak – co najciekawsze – równie wysoki jest odsetek osób (29%), które twierdzą, że przyszłość gospodarstwa będzie jasna, ale być może dlatego, że ktoś z rodziny będzie musiał szukać pracy poza gospodarstwem rolnym. Ciekawym jest również fakt, że aż 63% z tych, którzy uważają, że w przyszłości sytuacja ich gospodarstwa nie zmieni się, nie widzi potrzeby szukania pracy (tab. 10). Być może ich opinia o podtrzymaniu status quo bierze się z generalnie prezentowanej postawy życiowej – „co ma być to będzie, na razie niech jest jak jest”.

Tabela 10. Konieczność poszukiwania pracy poza gospodarstwem w zależności od wizji gospodarstwa (w %)

Przyszłość gospodarstwa za dwa lata	Czy ktoś z rodziny będzie musiał szukać pracy poza gospodarstwem rolnym?		
	Będzie musiał znaleźć pracę poza rolnictwem	Nie będzie takiej potrzeby	Nie wiem
Będzie się rozwijać	29,21	38,25	32,54
Sytuacja nie ulegnie zmianie	16,43	63,23	20,34
Sytuacja będzie się pogarszać	30,39	15,37	54,24
Nie wiem	40,47	31,42	28,11

Źródło: jak w tab. 2.

W podziale na poszczególne grupy gospodarstw rolnych widać wyraźnie, że potrzeba poszukiwania pracy poza gospodarstwem pojawia się głównie w bardzo

małych i małych gospodarstwach rolnych (od 1 do 15 ha). W gospodarstwach powyżej 15 ha potrzeba ta radykalnie maleje (tab. 11). Potrzeba poszukiwania pracy poza rolnictwem krystalizuje się przede wszystkim w grupie wiekowej 26–40 lat, zaś w pozostałych kategoriach jest na równym poziomie. W grupie 26–40 latków potrzeba ta osiąga poziom około 38%, wobec średniej na poziomie 29%. Jest to prawdopodobnie efekt wzrostu wymagań finansowych w związku z pojawieniem się w rodzinie respondenta małych dzieci.

Ujawniła się również spora różnica w postrzeganiu konieczności starania się o pracę poza gospodarstwem rolnym pomiędzy kobietami a mężczyznami. U kobiet potrzeba ta występuje prawie półtora razy częściej (38%), niż u mężczyzn (27%)⁹. Nawiązując w tym miejscu do tych zależności należy zwrócić uwagę, że potrzeba ta nie jest w głównej mierze adresowana do samych respondentów – kobiety nie będą równie częściej skłonne do poszukiwania pracy, niż mężczyźni. De facto kobiety chciałyby, aby ktoś poszedł do pracy, ale nie one. Nie oznacza to, że nie chcą one pójść do pracy – lecz są „uwięzione” w kulturowo zdefiniowanych barierach podejmowania pracy („*lepiej zostać w domu i opiekuj się dziećmi, zrób obiad, zajmij się gospodarstwem, zaopiekuj się rodzicami itp.*”).

W przeprowadzonych badaniach zajęto się również motywacjami, które mogą towarzyszyć respondentom w staraniu o pracę poza gospodarstwem rolnym. Należy jednak dodać, że pytania zadawane były wyłącznie tym spośród badanych, którzy widzą potrzebę poszukiwania pracy poza gospodarstwem rolnym – u siebie, bądź u członków swojej rodziny. Spośród badanych 26% chce podjąć pracę. Motywy podjęcia pracy uzależnione są od wieku właściciela gospodarstwa, płci, a także wielkości gospodarstwa. Chce podjąć pracę więcej kobiet (35%) niż mężczyzn (25%). Również osoby młode deklaruja częściej chęć podjęcia pracy niż osoby po 40 roku życia. Ciekawa jest zależność pomiędzy wiekiem a motywem podjęcia pracy. Osoby młode 18–25 lat wypowiadają się, zdecydowanie częściej, że muszą podjąć pracę 63%, z kolei osoby po 40 roku życia częściej deklaruja, że chcą podjąć pracę – 38%, a tylko 12% to badani w wieku 25–40 lat¹⁰.

Tabela 11. Konieczność podejmowania pracy poza gospodarstwem w zależności od wielkości gospodarstwa (w %)

Czy ktoś z rodziny podejmie pracę	Wielkość gospodarstwa w ha				
	do 5	5–15	15–30	30–50	pow. 50
Tak, co najmniej jedna osoba, albo więcej	15,79	20,95	4,69	0,00	0,00
Tak, to będzie jedna osoba	21,05	19,05	9,38	16,00	16,67
Nie będzie takiej potrzeby	31,58	33,33	53,13	56,00	66,67
Trudno powiedzieć, nie wiem	31,58	26,67	32,81	28,00	16,67

Źródło: jak w tab. 2.

⁹ Por. *Pierwszy krok do reorientacji zawodowej rolników powiatu mogileńskiego*, Materiały konferencyjne, Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie, s. 20–21.

¹⁰ Tamże.

Podjęcie pracy poza gospodarstwem związane jest bardzo wyraźnie z wielkością gospodarstwa. Im gospodarstwo większe, powyżej 15 ha, to ponad 50% badanych nie widzi potrzeby podjęcia pracy. W grupie gospodarstw 5–15 ha 40% uważa, że jedna lub dwie osoby z rodziny podejmie pracę. Na uwagę zasługuje natomiast to, że 32% respondentów z gospodarstw do 5 ha nie widzi takiej potrzeby, z kolei 16% badanych w grupie gospodarstw powyżej 50 ha uważa, że jedna osoba podejmie pracę (tab. 11). Jest to na tyle istotne, że w grupie gospodarstw rozwojowych (powyżej 30 ha) jest znaczny odsetek osób dostrzegających potrzebę poszukiwania dodatkowej pracy, a z kolei w grupie gospodarstw nierozwojowych (do 5 ha) tak duży jest udział respondentów nie widzących potrzeby poszukiwania dodatkowego zatrudnienia. Od wielkości gospodarstwa zależy także motywacja podjęcia pracy i tak w gospodarstwach najmniejszych chęć podjęcia pracy wyraża tylko niespełna 8% badanych, z kolei w gospodarstwach największych jest to ponad 25%. Badani wywodzący się z gospodarstw małych jako motyw podjęcia pracy podają, że muszą (tab. 12). Z kolei w gospodarstwach największych (pow. 50 ha) 25% badanych chce podjąć pracę, ale w tej grupie gospodarstw również 25% badanych uważa, że musi podjąć pracę, co jest mocno zastanawiające, biorąc jak na warunki polskie dużą skalę produkcji.

Tabela 12. Motyw podjęcia pracy w zależności od wielkości gospodarstwa (w %)

Motywy podjęcia pracy	Wielkość gospodarstwa w ha				
	do 5 ha	5–15	15–30	30–50	pow. 50
Chcę	7,69	26,56	23,33	38,46	25,05
Ktoś z rodziny chce	46,15	10,94	20,00	15,38	50,10
Muszę	46,15	62,50	56,67	46,15	25,23

Źródło: jak w tab.2

Badani jako główne powody poszukiwania pracy podają (respondenci mogli wskazać trzy powody):

- nieopłacalność produkcji rolniczej – 79%,
- brak perspektyw w rolnictwie – 33%,
- lepsze zarobki poza rolnictwem – 24%,
- lżejsza praca, mniej absorbująca od godziny do godziny – 9%.

Warty podkreślenia jest fakt, że nikt spośród badanych nie widzi w poszukiwaniu pracy poza gospodarstwem chęci awansu społecznego i realizacji marzeń.

3.4. POSZUKIWANIE I PODJĘCIE PRACY – OCZEKIWANIA I SPODZIEWANE PROBLEMY

Spośród szeregu problemów związanych z poszukiwaniem pracy, szczególną uwagę zwrócono na:

- czy w najbliższym otoczeniu odnotowano jakiegokolwiek próby reorientacji zawodowej oraz z jakim skutkiem kończyły się te próby?

- jak badani oceniają własne przygotowanie zawodowe w perspektywie chęci lub przymusu poszukiwania pracy?
- w którym kierunku należy skupiać wysiłki reorientacyjne (jaki zwód) jest najlepszy w ogóle i dla mnie ?
- na jakie problemy można napotkać, gdy chce się znaleźć nowy zawód i prace poza gospodarstwem rolnym?

Tylko 22% badanych może podać pozytywne przykłady reorientacji zawodowej z najbliższego otoczenia, co ważniejsze jednak – przykłady w ogromnej większości pozytywne.

Z wypowiedzi badanych wynika, że w obecnej sytuacji dla rolnika najlepszym zawodem do wyuczenia się byłby zawód (badani mogli podać do trzech zawodów): budowlany (29%), kierowca (19%), mechanik (16%), informatyk (10%), spawacz (10%), fryzjer, kucharz, kelner (8%).

Z kolei jako główne problemy, na które może napotkać rolnik lub osoba z rodziny rolnika starająca się wyuczyć nowego zawodu wskazano (badani mogli wskazać wszystkie możliwe problemy):

- brak czasu związany z nadmiarem pracy w gospodarstwie rolnym – 44%,
- brak środków finansowych – 26%,
- zbyt duża odległość od ośrodków edukacyjnych/złe połączenia komunikacyjne – 22%,
- zły stan zdrowia – 21%,
- opieka nad małymi dziećmi lub osobami starszymi, chorymi z rodziny – 21%,
- zbyt słabe wykształcenie jako punkt wyjścia do dalszej edukacji – 14%,
- kursy są zbyt długie i niepraktyczne – 13%,
- bardziej opłaca się pracować „na czarno” bez „papierów” – 5%.

Jako główne powody dlaczego rolnicy nie chcą przekwalifikować się z zawodu rolnika na inny zawód wymieniono (badani mogli wskazać wszystkie możliwe problemy):

- bo i tak nie dostaną pracy – 34%,
- nie mają na to czasu – 31%,
- gospodarstwo rolne jest dla nich najważniejsze – 28%,
- nie mają pieniędzy na edukację – 28%,
- bo zarobią zbyt mało – 13%,
- wiek, zdrowie im nie pozwala – 11%,
- nie wiedzą do kogo i gdzie się zwrócić o pomoc – 10%,
- nie wiedzą, w jakim zawodzie powinni się kształcić – 8%,
- wystarcza im środków z gospodarstwa rolnego – 7%,
- nie mają ochoty, nie chce im się – 5%.

Analizując główne problemy na które może napotkać rolnik lub osoba z rodziny jak i powody dlaczego rolnicy nie chcą się przekwalifikować na inny zawód, występuje duża zgodność ankietowanych w artykułowaniu problemów. Jako główny problem/powód wymieniają brak czasu związany z nadmiarem pracy

w gospodarstwie. Jest to dość spore zaskoczenie ponieważ ankietowani wywodzą się z gospodarstw o średniej wielkości (10–20 ha), a w rodzinie są dwie, trzy osoby dorosłe. Ważnym argumentem w opinii respondentów jest brak środków finansowych (26–28%), jak również duża odległość od ośrodków edukacyjnych. Kobiety z kolei podkreślają konieczność opieki nad dziećmi i osobami starszymi. Należy jednak zwrócić szczególną uwagę na brak wiary wśród ankietowanych, że przekwalifikując się dostaną pracę, tak uważa 1/3 respondentów.

3.5. GOTOWOŚĆ DO PODJĘCIA REORIENTACJI ZAWODOWEJ ORAZ POSZUKIWANIA PRACY

Jako główny problem postawiono poznanie gotowości badanych do podjęcia reorientacji zawodowej oraz poszukiwania pracy. Wcześniej jednak zbadano ich wizję idealnej formy pracy (etat, dorywczo, czy we własnej firmie). Jeśli chodzi o preferowane formy pracy respondenci zaskoczyli nas wysokim poziomem gotowości do zakładania własnych firm. Aż 38% uważa, że gdyby przyszło im pilnie szukać innych dochodów dla własnej rodziny – zdecydowałoby się na założenie własnej firmy. Niewiele mniejsza grupa wołałaby pracować na etacie – 34%.

Tabela 13. Wola podjęcia reorientacji w zależności od wielkości gospodarstwa (w%)

Czy podjąłby się pan/i reorientacji	Wielkość gospodarstwa w ha				
	do 5 ha	5–15	15–30	30– 50	pow. 50
Zdecydowanie tak	27,78	23,36	7,81	8,07	9,09
Raczej tak	11,11	18,69	32,81	20,20	9,09
Raczej nie	55,56	34,58	46,88	48,00	27,27
Zdecydowanie nie	5,56	23,36	12,50	24,34	54,55

Źródło: jak w tab. 2.

Jeżeli chodzi o gotowość podjęcia reorientacji zawodowej to na pytanie: czy podjąłby się pan/i reorientacji, aż 66% odpowiada raczej nie i zdecydowanie nie. Tak duży odsetek osób nie zainteresowanych reorientacją jest zdumiewający. Szczególnie musi niepokoić fakt, że w gospodarstwach bardzo małych i małych więcej odpowiedzi jest negatywnych niż odpowiedzi na tak. Dla przykładu w grupie gospodarstw do 5 ha 61% respondentów nie chce się podjąć reorientacji (tab.13), a osób zdecydowanych jest prawie 39%. Zastanawiający jest tak duży udział ankietowanych z grupy gospodarstw do 5 ha UR, która nie ma motywacji w poszukiwaniu pracy poza gospodarstwem, jest to około 52% respondentów. W tej grupie gospodarstw tylko 21% jest pozytywnie nastawionych w poszukiwaniu pracy. Na tle gospodarstw o wielkości 30–50 ha UR jest to zaledwie 5,7% więcej (tab. 14). Motywacja w poszukiwaniu pracy jest ściśle związana z doświadczeniem na rynku pracy. Osoby które pracują są pozytywnie nastawione do poszukiwania pracy (46,5%). Z kolei drugą grupę stanowią osoby,

które nie pracowały i aż 70% spośród nich nie widzi potrzeby szukania pracy, a 14,2 odpowiada nie wiem (tab. 15).

Tabela 14. Motywacja w poszukiwaniu pracy w zależności od wielkości gospodarstwa (w %)

Czy będzie pan/i szukać pracy	Wielkość gospodarstwa w ha				
	do 5 ha	5–15	15–30	30–50	pow. 50
Zdecydowanie tak (%)	5,26	13,08	6,25	3,85	0,00
Raczej tak (%)	15,79	13,08	7,81	11,54	0,00
Raczej nie (%)	36,84	32,71	35,94	34,62	33,33
Zdecydowanie nie (%)	15,79	20,56	35,94	38,46	66,67
Nie wiem (%)	26,32	20,56	14,06	11,54	0,00

Źródło: jak w tab. 2.

Tabela 15. Motywacja w poszukiwaniu pracy a doświadczenie na rynku pracy (w %)

Czy będzie pan/i szukać pracy	Doświadczenie na rynku pracy		
	tak i wciąż pracuje	tak, ale nie pracuje	nigdy nie pracował
Zdecydowanie tak	27,91	8,24	7,08
Raczej tak	18,60	12,94	8,85
Raczej nie	30,23	37,65	30,09
Zdecydowanie nie	11,63	18,82	39,82
Nie wiem	11,63	22,35	14,16

Źródło: jak w tab. 2.

4. PODSUMOWANIE

Podsumowując można stwierdzić, iż:

- Cechą badanej populacji jest stosunkowo wysoki poziom optymizmu wobec przyszłości swych gospodarstw, który może być m.in. efektem niewielkich doświadczeń badanych na rynku pracy. Skutkiem prezentowanego optymizmu wobec przyszłości gospodarstwa rolnego jest stwierdzony, towarzyszący mu brak woli podejmowania działań na rzecz zarówno poszukiwania pracy, jak i zmiany zawodu (populacja optymistów to przede wszystkim osoby z zawodowym wykształceniem rolniczym). Obraz ten zamazuje jednak fakt, że dla 1/3 optymistów jasna przyszłość gospodarstwa wiąże się z faktem znalezienia poza nim pracy.
- Optymizm wobec przyszłości gospodarstwa, skutkuje brakiem aktywności woli reorientacji. Dotyczy to głównie osób z dużych gospodarstw rolnych oraz osób, które nigdy nie miały styczności z rynkiem pracy. Najbardziej rojukącą grupą dla potrzeb reorientacji są małoobszarowi rolnicy (nie do-

mownicy) w średnim i młodym wieku, którzy muszą podjąć pracę, a ich przygotowanie zawodowe jest nieadekwatne dla potrzeb rynku, natomiast aspiracje zawodowe są na realnym poziomie.

- Jak wynika z badań optymizm wobec przyszłości własnych gospodarstw rolnych nie koresponduje z pesymistyczną wizją respondentów co do jakości życia na polskiej wsi. Widzą oni, że na wsi żyje się ciężiej, ubywa małych gospodarstw rolnych, ale u siebie samych tych negatywnych zmian nie widzą (lub nie chcą widzieć). Reorientacja powinna również obejmować działania edukacyjne i informacyjne wyrabiające wśród rolników zdolność oceny skutków przemian strukturalnych w rolnictwie, a także rosnących wymagań rynku pracy wynikających z rozwoju gospodarki rynkowej.
- Ci respondenci, którzy uważają, że ktoś z ich rodziny, albo oni sami będą jednak musieli szukać pracy poza gospodarstwem – to osoby z małych i mikro gospodarstw, słabo wykształcone, które sądzą, że pracować poza rolnictwem muszą, a nie chcą. Pracy poszukiwać będą głównie ci, którzy czują, że przyszłość ich gospodarstw jest niepewna.
- Wśród kobiet istnieje przekonanie o potrzebie osobistej reorientacji zawodowej, natomiast nie idzie z tym w parze przekonanie, że do pracy pójść będzie można. Będąc „uwięziona” w natłoku obowiązków domowych i gospodarskich kobieta wiejska często doświadcza kulturowo zdefiniowanych zakazów – w tym – niechęci do zatrudniania jej poza gospodarstwem z tytułu tradycyjnego zestawu ról społecznych przez nią pełnionych (obowiązki domowe, dzieci, opieka nad osobami starszymi).

BIBLIOGRAFIA

- Gruszczyński L.A., *Elementy metod i technik badań socjologicznych*, Śląskie Wydawnictwo Naukowe, Tychy 2002
- Gruszczyński L.A., *Kwestionariusze w socjologii*, Wydawnictwo Uniwersytet Śląski, Katowice 2003
- Józwiak W., *Dochody różnych grup polskich gospodarstw na tle dochodów gospodarstw „starej” Unii*, [w:] Sytuacja ekonomiczna i aktywność gospodarstw różnych grup polskich gospodarstw rodzinnych. Wstępne wyniki badań, IERiGŻ PIB, Warszawa 2005/7.
- Józwiak W., *Konkurencyjność polskich gospodarstw*, „Nowe Życie Gospodarcze”, 2008/23–24.
- Karwat–Woźniak B., *Możliwości rozwojowe chłopskiego rolnictwa na przykładzie gospodarstw wysokotowarowych*, [w:] A. Sikorska (red.), *Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu do Unii Europejskiej*, IERiGŻ PIB, Warszawa 2005/10.
- Mańko S., Sass R., Sobczyński T., *Dochody z tytułu zarządzania i ryzyka wybranych typów rolniczych gospodarstw w zależności od skali produkcji*, „Zeszyty Naukowe BTN”, Prace Komisji Nauk Rolniczych i Biologicznych. XLIV, Bydgoszcz 2005/ Seria B Nr 58.

- Mańko S., Sass R., Sobczyński T., *Dochody z zarządzania i ryzyka w zależności od wielkości ekonomicznej gospodarstw i kierunku produkcji*, „Folia Universitatis Agriculturae Stetinensis, Oeconomica”, 2007/254(47).
- *Pierwszy krok do reorientacji zawodowej rolników gmin wiejskich powiatu aleksandrowskiego i członków ich rodzin*, Materiały konferencyjne, Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie 2009.
- *Pierwszy krok do reorientacji zawodowej rolników i członków ich rodzin z obszaru działania LGD „Ziemia Gotyku”*, Materiały konferencyjne, Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie 2009.
- *Pierwszy krok do reorientacji zawodowej rolników powiatu mogileńskiego*, Materiały konferencyjne, Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie 2009.

VOCATIONAL REORIENTATION OF THE FARMERS FROM MOGILEŃSKI POWIAT – A CHANCE OR NECESSITY

Summary: The majority of farms in Poland have limited prospects of development, in particular concerns farms of economic size below 8 ESU. Conducted studies aimed at identification of the problem of readiness of farmers and household members of Mogileński powiat to reorient vocationally in view of the increasing necessity of searching of additional or main sources of income out of farming, caused mainly by deteriorating income situation of most of the farms. This problem was the subject matter of the studies in the Mogileński powiat in the Kujawsko-Pomeranian voivodeship, that belongs to the typical agrarian poviats. These studies were of a diagnostic survey's character, the questionnaire's form was the basic survey tool. 312 farms drawn from among individual farms of the area of more than 1 ha UR were covered by these studies. A relatively high level of optimism towards the future of their farms is the feature of the population under study, what results in the lack of willingness to take actions for both seeking employment and the change of profession. Optimists are most of all persons with vocational agrarian education. In spite of that, 1/3 of all those under study who assess the future of a farm, is interested in seeking of an additional employment.

Key words: vision of a farm, vocational reorientation, awareness and motivation to take up employment, readiness to search employment, problems with trying to get a job.

*dr inż. Roman Sass
Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa
w Bydgoszczy
ul. Piotrowskiego 12-14
85-098 Bydgoszcz
roman.sass@wp.pl*